

УДК 37.011.3-051:81'243

КОМУНІКАТИВНА ГРАМОТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Кекош М.Л., аспірант
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті досліджено комунікативну грамотність педагога та її значення на заняттях з іноземної мови у школі. Проаналізовано закони комунікації, які відіграють важливу роль у педагогічному спілкуванні. Визначено основні принципи комунікації та їх практичне застосування у навчанні іноземної мови. Запропоновано низку прийомів і засобів для створення доброзичливої атмосфери спілкування у класі. Визначено взаємозв'язок і взаємозалежність комунікативної грамотності педагога й успішного засвоєння учнями іноземної мови. Доведено важливість комунікативної грамотності педагога, яка відіграє вагому роль в організації навчального процесу та передбачає знання педагогом законів, правил і прийомів ефективної комунікації, вміння успішно їх реалізувати на уроках іноземної мови.

Ключові слова: комунікативна грамотність, закони спілкування, принципи комунікації, прийоми комунікативного впливу, навчання іноземної мови.

В статье исследованы коммуникативная грамотность педагога и ее значение на занятиях по иностранному языку в школе. Проанализированы законы коммуникации, которые играют важную роль в педагогическом общении. Определены основные принципы коммуникации и их практическое применение в обучении иностранному языку. Предложен ряд приемов и средств для создания доброжелательной атмосферы общения в классе. Определены взаимосвязь и взаимозависимость коммуникативной грамотности педагога и успешного усвоения учащимися иностранного языка. Доказана важность коммуникативной грамотности педагога, которая играет значительную роль в организации учебного процесса и предполагает знание педагогом законов, правил и приемов эффективной коммуникации, умение успешно их реализовать на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативная грамотность, законы общения, принципы коммуникации, приемы коммуникативного воздействия, обучение иностранному языку.

Kekosh M.L. COMMUNICATIVE LITERACY OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER

The communicative literacy of a teacher and its significance at foreign language lessons is analyzed. The laws of communication, which play an important role in pedagogical communication, are explored. The basic principles of communication and their practical application in teaching a foreign language are determined. A number of techniques and methods are proposed for creating a friendly atmosphere of communication in the classroom. The relationship and interdependence of the communicative literacy of the teacher and the successful acquisition of a foreign language by the pupils are defined. The importance of the communicative literacy of the teacher is proved; it plays an important role in the organization of the educational process and involves the teacher's knowledge of laws, rules and techniques of effective communication, and the ability to successfully implement them at the foreign language lessons. Communicative literacy involves the use of communicative code – a system of principles, rules and conventions, which are based on certain categories and criteria and regulate the speech behavior of communication participants. The communicative code considers the speech behavior of the interlocutors as well-thought and conscious actions of communication and acts as a regulatory system for the analysis of speech behavior, its successful or unsuccessful organization, and it is based on the principle of cooperation by H. Grice and the principle of courtesy of G. Leech.

Key words: communicative literacy, laws of communication, principles of communication, techniques of communicative influence, teaching a foreign language.

Постановка проблеми. Основною метою навчання іноземної мови на сучасному етапі є формування іншомовної комунікативної компетенції в сукупності таких її складників, як мовленнєва, мовна, навчально-пізнавальна та соціокультурна компетенції. Реалізація такої мети ставить завдання пошуку оптимальних шляхів організації навчально-виховного процесу. У цій ситуації комунікативна діяльність вчителя, спрямована на встановлення педагогічно доцільних відносин педагога з учнем, набуває більшої значущості та є суттєвим по-

казником професійної компетентності вчителя.

Сьогодні відбувається процес реформування української системи освіти та створення Нової української школи, формуються нові підходи, розробляються нові стандарти, висуваються сучасні вимоги до якості освіти. Нова концепція школи передбачає здатність педагога засвоювати новий зміст навчання та виховання, оволодівати інноваційними технологіями, формувати та удосконалювати свою комунікативну компетенцію [3, с. 16].

Комунікативна грамотність педагога є одним із найважливіших компонентів професійно-педагогічної культури. Необхідність її формування зумовлена тим, що вчитель постійно залучений у процес спілкування, який передбачає різноманітні та багатопланові відносини з тими, хто стає партнером у комунікації: з учнями, їхніми батьками, колегами. Ці відносини виникають і розвиваються в процесі спільної діяльності, найважливішою умовою здійснення якої є комунікація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть проводились дослідження найрізноманітніших аспектів проблем комунікації: форм, методів, структури, технології педагогічного спілкування, комунікативних потреб, здібностей, методів комунікативного впливу тощо.

Аналіз останніх досліджень за цією проблематикою дає змогу стверджувати, що комунікативна грамотність досліджувалась такими вченими-лінгвістами, як Ф. Бацевич, О. Морозова, Г. Почепцов, Й. Стернін, О. Яшенкова. Правила та принципи комунікативної грамотності аналізували зарубіжні вчені І. Бендер, Дж. Брунер, Г. Грайс, М. Коул, Дж. Ліч та інші.

Актуальні питання педагогічного спілкування представлені в дослідженнях педагогів Н. Волкової, С. Мусатова, Л. Савенкової, В. Семиченко, О. Сидоренко та інших учених. Вагомий внесок в обґрунтування проблеми спілкування зробили Л. Божович, Г. Васянович, Л. Виготський, А. Деркач, А. Петровський, В. Сухомлинський, які досліджували культуру міжособистісних відносин і засоби гуманізації навчального спілкування.

Постановка завдання. Огляд сучасних досліджень засвідчує, що комунікативна грамотність досліджується переважно в лінгвістиці, соціології, психології, але відсутні спроби системного аналізу комунікативної грамотності в педагогіці загалом і в методиці вивчення іноземної мови зокрема. Мета статті – визначити суть і складники комунікативної грамотності вчителя та окреслити її роль на уроках іноземної мови у школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовознавець Ф. Бацевич визначає комунікативну грамотність як сукупність комунікативних знань, умінь і навичок людини, які дають змогу їй ефективно спілкуватися в усній і писемній формах; знання законів, правил і засобів ефективно усної та писемної комунікації [2, с. 328].

Комунікативна грамотність педагога – це знання правил спілкування, вміння співвіднести їх із конкретною ситуацією. Вона перед-

бачає культуру мовлення, мовну грамотність, знання з педагогіки та психології, знання про логіку та етику спілкування [4, с. 1].

Лінгвіст Й. Стернін визначає закони комунікації, які пов'язані із закономірностями процесу спілкування, психологічними особливостями учасників комунікації, умовами спілкування [5, с. 99–100]. Ці лінгвістичні закони відіграють важливу роль також у педагогічній комунікації та є запорукою ефективності засвоєння навчального матеріалу. Особливо значущими закони спілкування є в процесі вивчення рідної та іноземної мов, оскільки ці предмети визначаються саме своєю комунікативною природою. Нижченаведені закони покращують процес засвоєння учнями іноземної мови та створюють позитивний психологічний клімат для всіх учасників навчального процесу:

1. Закон дзеркального розвитку комунікації полягає в тому, що співрозмовник у процесі комунікації імітує стиль спілкування свого співрозмовника. Це робиться людиною автоматично, практично без контролю свідомості. Доброзичлива манера спілкування, яку створює вчитель, робить учнів також доброзичливими, агресивна ж манера, крик вчителя викликає в учнів бажання віддзеркалити та відповісти тим же.

2. Закон залежності спілкування від комунікативних зусиль: ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям. Тобто чим більше комунікативних зусиль витрачає вчитель, тим вища ефективність його педагогічного впливу, тим більш успішно відбувається засвоєння іноземної мови школярами.

3. Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів: яким би не був цікавим оратор або оповідач, як би не були настроєні до нього слухачі або співрозмовники – чим довше він говорить, тим менше його слухають і тим більше думають про те, що він, очевидно, затягнув свою промову і йому час закінчувати. Чим довше говорить учитель, тим неуважнішими й нетерплячішими стають учні. Отже, важливим є забезпечення доцільної зміни видів діяльності протягом уроку для підтримки активної уваги та пізнавальних інтересів учнів.

4. Закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності: чим більше учнів у класі, тим нижчим є рівень успішного засвоєння навчального матеріалу. Це варто брати до уваги під час формування груп для вивчення іноземної мови.

5. Закон мовленнєвого самовпливу: словесне втілення ідеї або емоції формує цю ідею або емоцію у мовця. Як свідчить практика, словесне втілення певної думки дає змогу людині впевнитися в ній,

остаточно утвердити її для себе. Тому важливо вчителю організувати спілкування на основі засвоєного матеріалу, створити сприятливі умови, які спонукають до спілкування, щоб учням було приємно слухати, говорити, читати та писати мовою, що вивчається.

6. Закон емоційної афіліації («зараження»): особи, які перебувають в однаковому емоційному стані, прагнуть об'єднатися в групу та спілкуватися один з одним. Тобто створення позитивного емоційного настрою на уроці є передумовою успішного засвоєння іноземної мови. Діти пізнають світ через емоції, через емоційну пам'ять, а отже, саме вони відіграють одну з найважливіших ролей у формуванні особистості. На уроці саме педагог є для учнів джерелом емоцій. Дуже важливо, щоб ці емоції були виключно позитивними. Тільки позитивні емоції стимулюють пізнавальну діяльність учнів, їхнє бажання брати участь під час уроку, активно залучатися до роботи й взаємодіяти із вчителем та однокласниками.

Комунікативна грамотність має два рівні:

1. Знання й застосування норм усного й писемного спілкування, прийнятих у суспільстві для стандартних комунікативних ситуацій, що передбачає відповідь на запитання: «Як потрібно, як прийнято спілкуватись?».

2. Знання і застосування правил і засобів ефективної комунікації в стандартних комунікативних ситуаціях, що передбачає відповідь на запитання: «Як краще, як ефективніше спілкуватись?» [2, с. 273].

Тому комунікативна грамотність передбачає адекватну комунікативну поведінку педагога, тобто його вміння ефективно й безконфліктно вести спілкування в стандартних комунікативних ситуаціях. Вона передбачає знання вчителем норм, правил, принципів і прийомів ефективного й безконфліктного спілкування та вміння застосувати їх у потрібній комунікативній ситуації.

Комунікативна грамотність передбачає дотримання комунікативного кодексу – системи принципів, правил і конвенцій, які ґрунтуються на певних категоріях і критеріях та регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації [6, с. 283]. Комунікативний кодекс розглядає мовленнєву поведінку співрозмовників як продумані та усвідомлені дії спілкування та виступає регулюючою системою для аналізу мовленнєвої поведінки, її успішної чи неуспішної організації, базується на принципі кооперації Г. Грайса та принципі ввічливості Дж. Ліча.

Учений Г. Грайс виділяє в комунікації принцип кооперації, який відіграє важливу роль також в освіті, забезпечуючи успішне

оволодіння знаннями та формування гармонійно розвиненої особистості. У рамках цього принципу Г. Грайс виділяє також більш конкретні постулати (максими), дотримання яких покращує організацію освітнього процесу [7, с. 46–47].

– Тематична відповідність забезпечує дотримання максими релевантності, згідно з якою зміст висловлювання або репліки має відповідати загальній темі заняття.

– Продуктивна організація мовлення педагога виходить на перший план, висуваючи чіткі вимоги до лексико-граматичної побудови розмови: точність та ясність мовлення, доступність, уміння відобразити думки повністю, правильна вимова іншомовних слів, фонетична виразність, емоційність. Усі ці вимоги відображають максимум манери.

– Дотримання максими кількості викликає певні труднощі, оскільки вимоги до ступеня інформаційного наповнення висловлювання можуть змінюватися залежно від знань учнів, їхніх психологічних і вікових особливостей, емоційного стану. Переважання навчання інформацією пригнічує творчу діяльність учнів. Тому функції вчителя полягають, насамперед, у відборі та правильному дозуванні інформації.

– Максима якості передбачає істинність висловлювань педагога, відсутність хибних тверджень у спілкуванні з учнями та обґрунтованість пояснень.

Іншим важливим принципом, який необхідний у педагогічній комунікації, є принцип ввічливості, запропонований Дж. Лічем, він забезпечує рівновагу спілкування та є необхідною передумовою для комунікативного співробітництва. Аналізуючи принцип ввічливості, Джефрі Ліч сформулював такі максими [8, с. 125]:

– максимум такту, яка полягає у виборі засобів педагогічної взаємодії, уміння в будь-якому випадку використовувати найоптимальніші способи виховного впливу, важливим є ціннісне ставлення до учнів і моральні якості вчителя, серед яких увага та розуміння, повага до гідності учня об'єднуються з терпінням і витримкою, умінням контролювати свій емоційний стан і приймати обдумані рішення.

– максимум великодушності, яка передбачає уникнення домінування впродовж спілкування. У такому разі комунікація будується на демократичних засадах. Вчитель забезпечує суб'єкт-суб'єктне спілкування, зважаючи на інтереси інших учнів, а також їхні почуття, емоції, переживання, визнає цінність особистості кожного учня.

– максимум схвалення, за якої педагог створює сприятливі умови для комуніка-

тивного процесу у класі, формує необтяжливий мовленнєвий фон. Реалізація цього принципу створює в класі атмосферу безпеки, довіри, відкритості, яка дає змогу учням вільно спілкуватись. Цей принцип тісно пов'язаний із принципом творчої, дослідницької позиції учнів.

– максимум скромності, яка стосується сфери самооцінки комунікантів. Недотримання максими скромності призводить до конфлікту самооцінок учасників мовної комунікації (відомо, що важко порозумітися з людиною, в якій завищена чи занижена самооцінка). Тому завдання вчителя полягає у формуванні адекватної самооцінки учнів. Вимогливість, справедливе ставлення та доброзичливість до школярів, об'єктивна педагогічна оцінка якостей особистості, результатів її діяльності – усе це створює сприятливі умови для формування адекватної самооцінки, яка стає основою ефективної комунікації.

– максимум згоди, що не дає змоги накопичувати конфронтацію, а пропонує уникати конфліктів комунікації у класі шляхом взаємної корекції комунікативних тактик співрозмовників. Замість того, щоб поглиблювати суперечності, варто працювати над ними.

– максимум симпатії. Це максима доброзичливості. Вона створює довірливі взаємини у класі, які є суттєвими для самоорієнтації учнів без побоювання бути не об'єктивно оціненим. Коректно, гуманне ставлення до учнів стимулює пізнавальний процес, підвищує мотивацію до навчання. Вчителю треба постійно підтримувати діалог з учнями, заохочувати їх до спілкування іноземною мовою. Саме він постійно перебуває у взаємодії з учнями, підтримує з ними контакт, легко помічає зміни в психологічному кліматі учнівського колективу та гнучко реагує на них. У такому спілкуванні переважає стиль дружньої взаємодії, а труднощі, які виникають, творчо вирішуються спільними зусиллями.

Підвищенню активності та дієвості педагогічного процесу, посиленню комунікативного впливу, забезпеченню його педагогічної точності та ефективності допомагають прийоми, що підвищують ефективність комунікації [1, с. 47]:

– Прийом «власне ім'я» орієнтується на називання вголос імені учня, з яким спілкується вчитель. Це показує увагу до особистості школяра, сприяє утвердженню його як особистості, викликає почуття задоволення та супроводжується позитивними емоціями, відповідно, формується атракція, позитивне сприйняття вчителя.

– Прийом «дзеркало відносин» полягає в добрій усмішці та приємному виразі обличчя вчителя. У співрозмовника виникає почуття захищеності, що утворює позитивні емоції. Коли учень почувається вільно, це руйнує бар'єр невпевненості, допомагає подолати певну розгубленість, яка притаманна учням під час вивчення іноземної мови, сприяє ефективній взаємодії між учнями та вчителем.

– Прийом «золоті слова» полягає у висловлюванні на адресу учнів похвали, підбадьорювання, що веде також до утворення позитивних емоцій і зумовлює прихильність учнів до вчителя.

– Прийом «терплячий слухач» полягає в уважному вислуховуванні кожного учня. Для уникнення труднощів у спілкуванні одне з найважливіших значень має вміння слухати.

– Прийом «особисте життя» виражається в залученні уваги до «хобі», захоплень учнів, що також підвищує його вербальну активність і супроводжується позитивними емоціями створення автентичних ситуацій, які переважно реалізуються у формі рольової гри та передають власний особистий досвід школярів, що набутий у реальному житті дітей.

Комунікативно грамотний педагог у будь-якій комунікативній ситуації завжди буде вести себе правильно, культурно й ефективно, будуватиме своє спілкування з урахуванням всіх параметрів комунікативної ситуації – національності, віку, рівня культури, знань, емоційного стану учнів.

Висновки з проведеного дослідження. Комунікативна грамотність педагога відіграє важливу роль в організації навчального процесу та передбачає знання педагогом законів, правил і прийомів ефективної комунікації, вміння успішно їх реалізувати на уроках іноземної мови. Успішна комунікація між вчителем та учнями забезпечує створення доброзичливої атмосфери та позитивного психологічного клімату в класі та дає змогу учням вільно спілкуватись іноземною мовою, відкрито висловлювати свої думки та погляди, ефективно співпрацювати із вчителем та однокласниками. Вчитель іноземної мови повинен досконало володіти не тільки лінгвістичними знаннями та мати гарну методичну підготовку, але й бути комунікативно грамотним. Роль вчителя полягає в тому, що, організовуючи процес навчання іноземної мови, потрібно дотримуватись певних законів, правил, постулатів комунікації, що забезпечить успішне спілкування на заняттях іноземної мови та стимулюватиме учнів до іншомовної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балахтар В.В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція. URL: https://pidruchniki.com/90374/sotsiologiya/sotsialno-psihologichniy_trening_i_manipulyatsiya.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: ВЦ «Академія», 2004. 342 с.
3. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
4. Педагогический терминологический словарь. URL <https://slovar.wikireading.ru/364684>.
5. Стернин И.А. Основы речевого воздействия. Воронеж: «Истоки», 2012. 178 с.
6. Яшенкова О.В. Основы теории мовой коммуникации: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
7. Grice H. Logic and Conversation. Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts / ed. by P. Cole and J.L. Morgan. New York: Academic Press 1975. P. 41–58.
8. Leech G.N. Principles of Pragmatics. London: Longman, 1983. 250 p.